

Elämän ja elinkeinojen turvaamista rajaseudulla

Jukka Kokkonen:

Rajan rauha. Itäraja ja suojautumisen keinot

1490–1809. Historiallisia tutkimuksia 284. SKS 2020. 391 s. ISBN 978-951-858-248-2.

Niin kutsutun uuden sotahistorian ihmislähtöiset näkökulmat ovat vakiinnuttaneet paikkansa 1900-luvun sotien osalta, mutta yhtä lailla mikrohistoriallisilla työkaluilla voidaan operoida tutkittaessa vanhempien aikojen konflikteja. Suomen historian dosentti Jukka Kokkonen on ottanut urakan kontolleen ja tarkastellut jo pitkään Venäjän ja Ruotsin rajaseudun asukkaiden keinoja selviytyä toistuvista sodista ja niiden lieveilmiöistä varhaisella uudella ajalla. Vuonna 2002 tarkastetussa väitöskirjassaan hän tutki Kainuun ja Pielisen Karjalan asukkaiden kontakteja Venäjän Karjalaan ajalla 1650–1712. Tuoreessa monografiassaan hän syventää ja pidentää tarkastelukulmaansa rajarauhakäytäntöihin ”itärajalla” aina 1400-luvun lopusta – jolloin Novgorodin tilalle Ruotsin kilpakumppaniksi tuli Moskovan suuriruhtinaskunta – Suomen sotaan saakka. Tarkastelussa erityishuomion saa kuitenkin 1700-luku ja pääasiallisena maantieteellisenä viitekehyksenä ovat Kainuun, Kuusamon ja Venäjän Karjalan alueet. Lähestymistapaansa kirjoittaja luonnehtii paitsi mikrohistoriaksi, myös rajan ylitysten ja vuorovaikutuksen historiaksi.

Territoriaalisuus Euroopassa alkoi nousta 1500-luvulla, kun löyhät valtaapiirialueet tiivistyivät vähitellen yhden hallitsijan alaisuuteen. Samalla kasvoi tarve koordinoidulle sotalaitokselle. Se toi puolestaan tullessaan mittavia kustannuksia, joita katettiin muun muassa verotuksella. Keskusvallan kontrolli kasvoi ja levittäytyi myös valtakuntien reunamille. Nämä pitkälti sodankäyntiin ja aluelaajennuksiin tähtäävät prosessit kasvattivat niin sisäisiä kuin ulkoisiakin jännitteitä. Ruotsi kunnostautui ekspansioivisessa politiikassa 1500-luvulta alkaen kilpaa Moskovan ja sittemmin Venäjän keisari-

kunnan kanssa. Laajentumispyrkimykset heijastuivat valtakunnan itärajan tuntumaan suoraan ja välillisesti monenlaisina levottomuuksina ja konflikteina, joista vain osa liittyi varsinaisiin sotatapahtumiin.

Kirjan kattamana tarkasteluajankohtana 1490-luvulta vuoteen 1809 Ruotsi kävi itäisen naapurinsa kanssa kaikkiaan yhdeksän sotaa, joiden välissä rauhaa oli enimmillään muutaman vuosikymmenen ajan. Erityisen raskasta ja kuluttavaa paikallisyhteisöille oli resursseista kilpailemiseen liittynyt sissisota. Sen käymisessä kunnostauduttiin molemmin puolin rajaa, jonka ylittämistä ei pystytty estämään ja jota ei juuri valvottukaan. Sissisodassa joukko aseistautuneita miehiä hyökkäsi kylään tai taloon ryöstäen, kiduttaen ja tappaen. Seurauksena oli koston ja vastaiskujen kierre, joka kulminoi pohjoisen Suomen ja Karjalan osalta erityisesti vuosina 1570–1595 ja 1610–1617.

Hallinnon taholta ei juuri apua akuuteissa kriisitilanteissa saatu, eikä sotaväkeä seudulle yleensä haluttukaan, koska siitä olisi seurannut lisää jännitteitä, rasitteita ja veloitteita. Niinpä itärajan tuntumassa alettiin kehittää omaehtoisesti rajan ylittävää yhteistyötä. Tavoitteena oli estää nämä kaikille osapuolille tuhoisat kehityskulut ja turvata normaali elämä ja elinkeinot, eritoten rajakauppa. Käytännössä väestö rajan molemmin puolin sopi keskenään, että varsinaisista ylhäältä johdetuista sotaoperaatioista pyrittäisiin pysymään erossa sekä varoitettaisiin toista osapuolta uhkaavista merkeistä, jotka viittasivat sotilaalliseen liikehdintään. Varsinaiset rajarauhat olivat ruohonjuuritason luonteestaan huolimatta virallisia sopimuksia: niistä päätettiin ja ne solmittiin hallintohierarkian mukaisessa järjestyksessä niin Ruotsin kuin Venäjänkin puolella, joskin pitkälti rajaseudun asukkaiden omasta aloitteesta. Tämä järjestely oli osa kontrollia, jolla pyrittiin pitämään väkivallan ja sen estämisen monopoli korkeammilla tahoilla.

Kuitenkin keskeinen – ellei peräti keskeisin – tekijä rajarauhan ylläpitämisessä olivat paikallisista talonpojista rekrytoidut sanankuljettajat, jotka kävivät joko rajalla tai sen takana olevissa kylissä tapaamassa sikäläisiä virkaveljiään. Tämä kasvokkain tapahtunut tiedonvaihto oli ensiarvoisen tärkeää sekä asukkaille itselleen että hallinnon edustajille. Niinpä siihen valittiin luotettavia, kyvykkäiksi tiedettyjä henkilöitä, jotka omalla maineellaan ja kunniallaan vastasivat rajarauhansopimuksen toteutumisesta. Yhtenä takeena sopimusten pitämiseksi oli ”pyhän veljeyden” ajatus, joka rituaalinomaisen sukulaisuuden kautta lisäsi luottamusta vastapuolen edustajiin.

Rajarauhansopimusten ja niihin liittyvän molemminpuolisen varoittelun lisäksi rajaseudun väestöllä oli muitakin keinoja suojautua levottomuuksilta, kuten sisijoukoilta ja rajarosvoilulta. Jotkut näistä olivat ainakin osin sidoksissa hallinnon määräyksiin ja toimiin, kuten vakoilu ja tiedustelu, liikkumisrajoitukset, vartiointi sekä

nostoväkijärjestelmä, joka mobilisoi tarvittaessa väkeä maanpuolustustoimiin varsinaisen sotaväen ulkopuolelta ja oli käytössä Suomen alueella Ruotsin vallan loppuun saakka. Pakeneminen, piiloutuminen ja arvotavaran kätkeminen löytyivät asukkaiden omasta keinovalikoimasta, kun tilanne rajan pinnassa kävi syystä tai toisesta uhkaavaksi.

Kokkonen kuvailee kirjassaan kattavasti rajarauhakäytäntöä ja muita puolustuskeinoja sekä mikrotasolla tapausten ja henkilöiden kautta että asettaen ilmiön yleiseurooppalaiseen viitekehykseen. Hän esittelee lukijalle lähdeaineistosta nostamia rajarauhansopimusten avaintoimijoita, rajarosvoilun uhreja sekä kokonaisia sukuja, joissa sanankuljettajan tehtävä ”periytyi” isältä pojalle. Paikalliset toimijat, tapaukset ja tragediat asetuvat laajempaan mittakaavaan kuvattaessa, miten vastaavan tyyppisiä rajarauhajärjestelyjä tehtiin myöhäiskeskiajalla ja varhaisella uudella ajalla muun muassa Ruotsin ja Tanskan sekä Englannin ja Skotlannin rajalla. Itäisen Suomen alue liittyy myös laajempaan kauppaverkostojen kokonaisuuteen rajaseudun väestölle elintärkeän rajakaupan kuvailun kautta.

Kirjan rakenne voisi olla paikoin loogisempi eri tasojen välillä siirtymisen osalta: lukijaa viedään reippailla käänteillä Kajaanista Kastiliaan ja Repolasta Burgundiin. Toisaalta eurooppalaisen kontekstin punominen tasaisesti mukaan muistuttaa aiheellisesti ja hellittämättä, ettei näillä raukoilla rajoillammekaan oltu irti muusta maailmasta. Kokkonen kieli on niin ikään miellyttävälukuista ja kerronta elävää, joten hieman yllättävätkin hypäykset ajasta ja paikasta toiseen on helppoa antaa anteeksi.

Jukka Kokkonen pohjaa tutkimuksensa laajaan asiakirja-aineistoon, joka kuitenkin pääsääntöisesti kertoo vain toisen, läntisen osapuolen näkökulman toiminnasta rajalla ja sen pinnassa. Yhdeltä tutkijalta voi tuskin enempää vaatiakaan ja Kokkonen huomioi kyllä asianmukaisesti myös venäläisiä toimijoita. Hän nostaa aiheellisesti esiin esimerkiksi Solovetskin luostarin suuren taloudellisen ja poliittisen merkityksen Luoteis-Venäjällä ja rajaseudulla. Olisi yhtä kaikki kiinnostavaa lukea rajarauhoista ja muusta rajan ylittävästä kanssakäymisestä vastaavalla paneutumisella ja asiantuntemuksella kirjoitettu teos, joka pohjautuu venäläisiin aineistoihin – ellei peräti itäiset ja läntiset näkökulmat yhdistävä yhteisjulkaisu.

Kati Parppe, dosentti
Itä-Suomen yliopisto